

Arday Géza

Szabó Dezső és az ifjúság

Részletek Arday Géza: Szabó Dezső szemlélete és egyénisége című könyvből
(Szenci Molnár Társaság, 2003.)

Az ifjúságról mint a “jövő reménységéről” általában pozitívan szokás vélekedni. Szabó Dezső ez alól is kivétel volt, de ezzel a kérdéssel még senki sem foglalkozott. Vajon miért került el eddig mindenki figyelmét ez a téma? Talán azért, mert eddig senkit sem érdekelt a Mester által vallott vélemény a magyar ifjúságról? Ennek az lehet az egyetlen oka, hogy értelmiségi körökben nézete nem túl népszerű az ifjúságról, mert nem az egyetemi és főiskolai fiatalokat tekintette kizárólagosan a “magyar ifjúságnak”, hanem ebbe a fogalmi kategóriába sorolta a falusi és munkás ifjakat is. Az ifjúság kérdését kiterjesztette az egész nemzet életére, annak ellenére, hogy nem látta az ifjúság szerepét döntő jelentőségűnek. Nem értette, illetve nem tudta és nem is akarta értelmezni azt a hozzáállást, hogy *“miért kell az ifjúság pusztá említésére a rajongás hetedik révületébe átlebbenni”*.

- ~ -

Közhelynek számít az a megállapítás, hogy a háttérből irányítva ugyan, de a “történelemcsinálást” mégis a fiatalok kezébe kell adni, mert lendületükből és lelkesedésükből fakadóan ők képesek az igazi változások elérésére. Ezzel a fölfogással azonban Szabó Dezső egyáltalán nem értett egyet: hiszen *“legtöbbször az érvényesülés és zsákmánytól gerjedő elemek akarták ezzel a bódítással eszközüké tenni a mindenre könnyebben megnyerhető ifjúságot”*. - Ezt a nézetét leginkább az táplálhatta, hogy nem válhatott az ifjúság vezérévé. Ezzel ő maga is tisztában volt: úgy látta, hogy nevét az egyetemisták egyáltalán nem, vagy nem megfelelően emlegetik. Volt egy széleskörű “szektája”, de nem rajongott érte és gondolataiért a

teljes egyetemi fiatalság. Jó kapcsolata volt az Ébredő Magyarokkal és az egyetemi hallgatók pár szervezetével. Az egyik ifjúsági lap szerkesztőségének egy ideig a lakása adott otthont. A harmincas évek elejétől kezdve mindig volt mellette “hívó” tábor, amelynek tagjai az évek alatt folyamatosan cserélődtek. Mindig akadt közöttük paraszti és munkás származású tehetséges diák, de a többség a középosztályból került ki: orvosok, tanárok, tisztviselők, mérnökök voltak.

A hiúság ugyanolyan természetű, mint az irigység: az emberi gyöngesség végterméke, amelynél a cél, a népszerűség megszerzése. Szabó Dezső is megfogalmazta maga számára a népszerűség fontosságát, hiszen – mint írja - *“annak, aki újjá akarja formálni fajtája lelkét, s egy új tartalmú egységbe akarja beszervezni a lelkeket az életharc megvívására: nagy erőt és segítséget jelent a népszerűség”*. Ha végiggondoljuk ennek az idézett résznek a jelentését, rá kell jönnünk, hogy a népszerűség nem elégséges feltétele az előbbieknél, mert közismertséget jelenthet, de elismertséget nem minden esetben. Ez utóbbi nélkül pedig csak kétes és megkérdőjelezhető színvonalról, illetve hitelességről lehet szó, de nem népszerű és köztiszteltben álló szellemi vezérről. Németh László ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy *“Szabó Dezső a népszerűséget akarta. Ez a szó itt nem kicsinylés. Nem a közbutasághoz dörgölőző írókacérságot jelent. A népszerűséget kereste: az emberek meggyőző(őd)ését, a közvélemény hámbafogását, a gyepelön tartott lelkek fölött akart ostor lenni... Szabó Dezsőnek a tömeg nélkül nincs értelme. Célja: a magyarság fölrázása.”*

Találón jellemezte Németh László fél mondatában: ostor akart lenni a gyepelön tartott lelkek fölött. A tömeg adott neki erőt, mint egy sportcsapatnak a szurkolók hada.

Szabó Dezső szerint az ifjúság sohasem ad új történelmi gondolatokat. Úgy véli, hogy *“az ifjúság mindig a már legnépszerűbbé beidegzett gondolatok és érzések megafonja”*, tehát megkérdőjelezi, illetve teljesen kétségbe vonja a szellemi önállóságot.

Sőt, kettős szerepüként jellemzi: *“az ifjúságnak... a szerepe egyaránt lehet áldásos vagy végzetes a nemzet életére. Aszerint, hogy honnan, kiktől és milyen eszméket és megmutatásokat, milyen látási és érzési formákat, milyen akarati beidegzéseket kap”*. Ennek alátámasztására felsorakoztat egy sor jelzőt: *“a magyar főiskolai ifjúság nagy átlagának magatartása volt háborúspárti, antijudaista, ellenforradalmár, legitimista, szabadkirályválasztó, egyetemes irredenta, volt ordítóan, öklösen és kupánvágósan keresztény, ősmagyar és turáni”*. - Az általa felsoroltak alapján az ifjúság mindig az volt, ami a többség, és amit elvártak tőle. Teljes mértékben megfelelkezik - tudatosan, vagy egyszerű szűklátókörűségből - az ifjúság spontán tulajdonságáról. Arról az adottságáról, amely a legfontosabb és egyúttal életkorbeli sajátosság is: a megalkuvást nem ismerő elkötelezettség-mentességről, amely nem sodorja béklyókba és kényszerszülte féligazságok megfogalmazásába a még ifjú szellemet. Nincs kiszolgáltatva politikai és ideológiai szorításoknak, hanem önmagát: a szabad és független véleményét adhatja. Ha kell, fejvel rohanhat a falnak, mert még meg van benne az a tűz, az a lelkesítő szikra, amellyel lángra lobbanthatja egész korosztályát, és mozgalommá duzzaszthatja - lelki és fizikai síkon egyaránt - a közös akaratukat. Azt javasolja, hogy aki harcol, az legyen elfogult, mert mennél elfogultabb valaki, annál erősebb. Az elfogulatlanságot az élet tagadásának nevezi. Ez a hozzáállás is a Szabó Dezső-i fölfogás része. Bár be kell látnunk, hogy az elfogultság ugyanolyan torz látásmódot eredményezhet, mint a mesterségesen gerjesztett elfogulatlanság, ámbár köztes lehetőség nem létezik. Szabó Dezső azt vallja, hogy aki elfogult az él és cselekszik, és ezt javasolja mindenkinek. Még egy megállapítását tartom ebből a gondolatmenetből jellem-

zőnek, miszerint csak a szeretet és a gyűlölet az ami épít. Persze ezekben a megállapításokban, illetve kinyilatkoztatásokban nincs semmi különös, hiszen mindez az emberi és alkotói életérzésnek szerves részét képezi.

Egyedüli pozitívumot abban talált, hogy *“az ifjúság a túlélő, tehát ő a nemzet jövője”*.

Erre részletesen is kitér, *“mikor az a jövő mai aktualitás lesz: akkor már ez az ifjúság a középkorú nemzedékhez tartozik, s egy más ifjúság tűzi vele szemben mellé a nemzeti jövő kokárdáját”*. - A Mester saját tapasztalatára alapozott, amikor ezeket a mondatokat papírra vetette, hiszen ekkor már a 62. évében járt. Ezenkívül a legfőbb adottságának tekintette a *“kétségtelenül rendkívüli gyors befogadó, felvevő képessége”*-t. Számára egy egész életen át a franciák jelentették a modernséget, vagyis a haladást, hiszen Szabó Dezső a francia kultúrában otthonosan mozgott. Minden új szellemi jelenségre fölfigyelt, újszerű, merész megállapításait élvezték az olvasói, de valójában a 19. század fia volt. Köz- és politikai gondolkodása a 19. századi hagyományokkal volt azonosítható, ebből ítélte meg a kiegyezés utáni változásokat is. Írásaiban a 19. századi eszmevilág jelent meg. Romantikus alkatát a szélsőségeiben követhetjük nyomon.

- ~ -

1940-ben fogalmazta meg a *“Válasz egy fiatalembernek”* című írását, amely felelet volt egy húsz éves, második évfolyamos egyetemi hallgató hozzá íródott levelére. Érdeemes megfigyelni a megfogalmazásait, ahogy ehhez az ismeretlen fiatalemberhez szól: *“a nyáltól, takonytól, gennytől, csipás könnyektől csurgó sorok között mégis egy lélek kuncogását hallottam”*, ezért válaszolta meg ezt a levelet. Mennyire romantikus és kifinomult! De későbbi fordulata sem kevésbé gúnyos az előbbinél: *“ha csak te egymagadban volnál ilyen kis nyösörbéli, fiókám, azt mondhatnám: hát csak*

esegess kétségbe abortáltam, csak dögölkélj meg, édes gennyikém”. - Leveléből jól érzékelhető az ifjúság problémái iránti fogékonyságának és beleérző képességének teljes hiánya. Válaszában többféle megszólítást is használ: “Taknyikám”, “Apró nyafogóm”. Németh László írta róla: “*Van külön gúnyolódó, szávaló és simogató hangja és stílusa, aszerint bocsátja szét őket, ahogy gyűlölete, szánalma vagy saját kozmikus helyzete sarkallja. Stílus-ötletei kifogyhatatlanok.*” - Ez a megállapítás a fentiek figyelembevételével tökéletesen helytálló. Olyannyira, hogy bizonyítékul fölemlítem az Eötvös Kollégiumi létét, ahol Kodály Zoltánnal, Gombocz Zoltánnal, Pais Dezsővel, Kuncz Aladárral, Laczkó Gézával járt egy intézménybe, s Székfü Gyulához és Horváth Jánoshoz mély, bensőséges barátság fűzte, ennek ellenére éppen ők voltak azok, akiket a húszas években a legkíméletlenebbül támadott.

- ~ -

Egy alkalommal azt írja, hogy “*az ifjúságnak kötelessége politikával foglalkoznia*”, máshol viszont úgy fogalmaz: “*az ifjúság tanuljon, ez az egyetlen feladata*”. - Egy helyütt ex cathedra ki is jelenti, hogy “*az ifjúság tartsa magát távol a mindennapi és pártpolitikától, mert a politika személyes érdekek küzdelme és ezek eszközként alacsonyítaná le az ifjúságot*”. Itt már áttételesen – tehát nem nyíltan - kitér az előzőekben említett függetlenséggel kapcsolatos összefüggésre. Abban egyetérthetünk a Mesterrel, hogy “*az ifjúságnak pedig a nemzeti egység utolsó érintetlen menedékének kell lennie*”. Mégis mindegyik politikai erő (egyesület, klub, alapítvány, szervezet és intézmény) mind a mai napig ifjúságot akar szervezni és maga mellé állítani. Egyrészt azért, mert az jól néz ki, mások számára tetszetős, másrésztől mert azt akarja láttatni, hogy van és lesz is folytatása az adott ügynek, tehát van léte alapjuk. Az ifjúság mindig csak egy argumentum, amely támasztékaul szolgál egy másik nemzedék által kitűzött cél eléréséhez. Ezt Szabó Dezső is pedzegeti: “*én*

az ifjúságot szeretem annyira, mint bármily más korú rétegét a Nemzetnek, de mindeniket csakis a Nemzet egyetemes egységében, azáltal értékelve mindeniket: milyen összeműködéssel milyen termést és védelmet jelentenek a magyarság egyetemének”. Anélkül viszont nem hozhat termést és nem alakíthat ki belső védelmet, ha kiiktatja magát a közéletből. Ahhoz, hogy egy idő után önszerveződővé válhasson, szükséges a társadalmi szervezetek munkájában való részvétel, mert csak ezáltal tehet a közjóért. Ifjú korában a legtöbb ember még önzetlenül cselekszi meg a jót, nem vezérli sem önös érdek, sem pedig egyéni sértettségéből adódó bosszúvágy.

- ~ -

Nélkülözhetetlen kiemelnünk “*Az ifjúság: mint érték és funkció a nemzet életében*” című tanulmányából még egy részletet, amelynek egyes elemeivel mélyen egyetérthetünk, hiszen alapvető igazságokat tartalmaz. “*Mindenekelőtt szükség van arra a gondolatrendszerre, ideológiára, melynek megvalósítása, életbe építése jelenti az új kort. Ezeket a gondolatokat a fiatalság sohasem adta és nem adhatja. Ilyen történelmi gondolat vagy gondolatrendszer megteremtése oly egyetemes látóhatárra: a nemzet múltjának, hibáinak, erőinek, a fejlődés gátjainak, a mulasztásoknak, az új szükségleteknek, a külföldi tapasztalatoknak stb. olyan mély, egységbe gondolt ismeretére van szükség, s olyan gyökeres emberismeretre, az emberi együttélés lélektanának oly mély látására, hogy ilyet keresni az ifjúságnál ostoba és üres követelőzés volna. Az ilyen gondolatok megtermése a középkorúak: de sokkal inkább az éltesek és idősek történelmi szerepe.*” Ennek a részletnek az olvasása után marad bennünk valami zsigeri tiltakozás, nem a direktsége, hanem a fölfogása miatt. Mintha új kor gondolatrendszerét, ideológiáját csak éltes és idős korú emberek ‘adhatnák’. Szabó Dezső amikor ezt papírra vetette, még nem is gondolhatta, hogy a háborút követően olyan politikai rendszerek váltják egymást, amelyek minimum két nemzedéknek adnak szellemi és fizikai alapot, emberte-

len gondolati és ideológiai háttérrel teremtve. Voltak és vannak is közöttünk még ezekből a nemzedékekből nagy személyiségek és szellemek, de az általuk elgondolt új ideológiák és gondolatok, az életkorukból adódóan, sohasem kerülhetnek szinkronba egy következő nemzedék cselekedeteivel, legföljebb közvetett hatást gyakorolhatnak.

- ~ -

Az ifjúsághoz való viszonyulásához meg kell értenünk az ő - Szabó Dezső - ifjúságát is, egészen pontosan a családi indíttatását, kapcsolatát a szüleivel, amely a lelke mélyén meghatározó szerepet játszott sorsa és személyisége alakulásában. Hatodikos gimnazista volt, amikor végleg megszakította a kapcsolatot az apjával. Egy négy szemközti vita odáig fajult köztük, hogy másnap el is hagyta a szülői házat és az apja haláláig már csak egyszer volt módjuk a beszélgetésre. Gombos Gyula monográfiája részletesen kitér az apa és fiú kapcsolatára.* Ezt az apaképet és lelki örökséget önmagában sohasem tudta föloldani. *“Azt a kíméletlenséget, - írja Gombos Gyula - mellyel apját, míg élt, kezelte, s amellyel később is mindent és mindenkit kezelte, ha úgy érezte, hogy igaz van, része volt ennek az örökségnek.”* - Ez a keserűség, ha visszagondolt ifjúkorára, nyilván nem múlhatott el minden nyom nélkül. Sokáig kereste a helyét, 1899 és 1915 között többször komolyan foglalkoztatta a gondolat, hogy elmegy lelkésznek. Nyilván ehhez a családi nyomáson kívül, a Farkas utcai Református Kollégium szellemisége is hatással volt rá. Regényei kivétel nélkül önvallomások is egyben. Hőseiben mindig önmagát írta meg; persze nem azt az énjét, aki a valóságban volt, hanem azt a képet láttatta, amilyennek önmagát szeretne volna látni. Itt tudott a lírai hangnembe ágyazva előtörni belőle a keserű gúny, az indulatos vonzalom

* Püski Kiadó, Bp., 1989. 61-67. old.

vagy ellenszenv emberek, helyzetek iránt. Ez is egyfajta keresés, sokszor minden művészi áttétel nélkül. Föltűnést keltve figyelte egy álarc mögül a körülötte zajló történeteket. Ahol megjelent, jellegzetes külsejével, sziporkázó megjegyzéseivel és elméje csillogásával kavarta föl maga körül az állóvizet és nézeteivel igazi föltűnést keltett. Ilyen volt a jelleme. Érdeemes összegeznünk az emberi kapcsolatait is: magányos farkas volt. Barátja nem létezett, asszony nem volt az életének szerves része, illetve életének ez az oldala nem ismert az utókor számára. Egyetlen nő alak tűnik fel, Kaffka Margité, akinek figuráját beleszővi az Elsodort faluba (Kaffka pedig az övét az Állomásokba). Kassák Lajos pedig így jellemezte Szabó Dezsőt: *“átkozódó rabbinus, puritán keresztény, filozófus, karakter-színész és hordószónok egy személyben”*.

- ~ -

Németh László nem áll egyedül azokkal a megállapításaival, amelyeket 1928-ban vetett papírra Szabó Dezsőről és később, a Két nemzedék-ben^{**} tette közzé. *“18. és 24. évem közt Szabó Dezső-párti és Szabó Dezső-ellenes szakokra tudom az életem osztani”, mert túl tömény az életműve és csak adagolva emészthető, nagy adagban mérgezővé is válhat.”*

“Rendszere öntött szövet, amelyet nem lehet szálanként megbontani. El kellett fogadni vagy kellett rúgni?” - ez a megállapítás jól hangzik, de kishitűséget takar. Miért ne lehetne “szálanként” kiemelve fölülbírálni? Pár mondattal később summázva megkérdezi: *“Emelhet-e az ember az apjára bonckést vagy pszichológiai szempontokat?”*. Németh László ezt 1928-ban írta, de a megközelítésmódja később sem változott. Több évtizeddel később jött létre az a vita, amelyet Nagy Péter “megrendelt” monográfiájáról a hatvanas években rendeztek, melyen - Szíj Re-

^{**} Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970., 145-158.old.

zső szóbeli közléséből tudjuk - Barta János a sok támadó hozzászólás után fölállt és amikor minden érvét felsorolta a Mester mellett és kifogyott az érvekből, akkor legvégsőként annyit tudott már csak mondani: *“de hiszen az apánk volt”*. - Ezután döbrent csönd következett, mert még élt az a nemzedék, amelyik közvetlenül, úgymond első körben olvashatta a Mestert. Németh László idézett tanulmánykötetének a címében is szereplő két nemzedék nőtt föl meghökkentő, gondolatokat ébresztő következtetéseiben. Halála óta több, mint fél évszázad telt el, egy megváltozott, átalakult világban és országban élünk. Noha öröksége az új, felnövekvő nemzedéknek is tiszteletet parancsol, de mégsem mentesülhet a jelen megközelítésmódjától, vagyis attól, hogy megvizsgáljuk: mi az, ami írásai-ban még mindig időszerű. Vagyis ma is hasznosítható, és melyek azok a nézetei, amelyek elavultak, mert túlhaladott rajtuk az idő, a kor és a történelem.